

SUMMARY

TENTH ANNIVERSARY OF THE LIMBURG HERPETOLOGY STUDY GROUP

A study day on amphibians and reptiles in Limburg was held in Roermond on 3 November 1990, on the occasion of the tenth anniversary of the Study on Herpetology of the Limburg Natural History Society.

This thematic issue of our monthly magazine presents the lectures given on that study day. In his introduction, chairman H. VAN BUGGENUM of the Study Group describes the activities undertaken over the past ten years. He emphasizes the great importance of the inventories made by the members of the Study Group, which provide the basis for the conservation activities which have been realized in cooperation with various authorities and conservationist organisations. Examples include the activities of the Contact Group on Pool Management and the development of action plans for the protection of amphibians in Limburg. In addition, the Study Group has developed various educational activities through publications and other media. In his article entitled 'Ten years of inventorying amphibians in Limburg', J. VAN DER COELEN discusses the "Atlas Project" which aims to publish a distribution atlas on the basis of a km² grid in 1991. This atlas will record the results of ten years of inventory, and will provide an important basis for further policy development with respect to the Limburg herpetofauna. The atlas will be based on over 19.000 observations, covering 25 species. These data will be used to discuss in detail the distribution of each species, as well as the management and conservation of amphibian and reptile populations.

Next, W. VERGOOSSEN in his contribution 'Tree frogs (*Hyla arborea*) in Limburg' elaborates on the distribution of

this species. In the first half of the present century the tree frog was still found in 40 locations. Afterwards, a serious decline set in, caused mainly by the disappearance of suitable biotopes. Halfway through the 1970s the tree frogs in Limburg seemed on the verge of extinction. As a result of thorough research and the right management measures, however, the last viable population in the province (in the municipality of Echt) has shown a spectacular recovery. At present, over 200 calling males can be found in 20 pools within an area of 5 kilometers around the central area. The author concludes that the future of the tree frog in the middle part of Limburg looks reasonably bright, but he also warns against complacency: the correct management of the area must be kept up.

Another rare species is also discussed in the present issue: B. KRUYNTJENS surveys the situation with regard to the wall lizard (*Podarcis muralis*) in Limburg. In this province, the wall lizard is only found in the old Maastricht fortifications, in two small populations isolated from each other. The author discusses the stringent demands this species makes upon its biotope, which makes it highly vulnerable to all sorts of changes in its environment. It is especially the radical restoration of the fortification walls which seriously threatens the existence of the populations. The author explains how these restoration activities can be executed in a "wall lizard friendly" manner.

In his article "Pool construction in Limburg 1980 - 1990", L. HEUKERS describes the activities undertaken to create reproduction sites for amphibians. The disappearance of natural watering places for cattle in particular has meant the loss of many reproductive biotopes.

Action plans are being developed in an attempt to compensate for these losses. Such action plans are based on thorough inventories and indicate how many pools should be constructed and in which places. The cooperation between various authorities, estate owners and the Study Group on Herpetology has results in a situation where action plans have come into force on nearly half to the total territory of the province. In all, the construction or repair of 3000 pools is required. Over the period 1981 - 1990, 1000 pools have been constructed or repaired. This has favourably influenced the numbers of certain amphibian species.

A. LENDERS elaborates on the relation between herpetofauna and management policies. In the past, authorities and nature conservancy organisations have given insufficient thought to the interests of amphibians and reptiles. The early 1980s saw a change in their attitudes, partly as a result of the founding of the Study Group on Herpetology. Various authorities and organisations have started to pay more attention to the conservation of herpetofauna. Nevertheless, there is no cause for jubilation yet. Cuts in spending and reorganisations at government level hamper the optimal execution of protective measures. The efforts of private organisations and provincial and municipal authorities should be followed by more adequate policy-making at state level.

The study day was concluded with the presentation of the tenth annual report of the Study Group on Herpetology, after which the municipality of Melick en Herkenbosch was awarded a trophy (the "Bronze Frog") as a token of gratitude for its many efforts to protect amphibians and reptiles.

KORTE MEDEDELINGEN

BRONZEN KIKKER 1990 VOOR DE GEMEENTE MELICK EN HERKENBOSCH

De stuurgroep van de Herpetologische Studiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg heeft, in sa-

menwerking met de Stichting Herpetologische Studiegroepen, besloten de "Bronzen Kikker" 1990 (figuur 1) uit te reiken aan de Middenlimburgse gemeente Melick en Herkenbosch. In totaal werden vier Limburgse gemeenten genomineerd. Deze ontvangen een oorkonde als uiting van dankbaarheid voor de inspanningen die ze verricht

hebben om de herpetofauna in hun gemeente te beschermen.

Gemeente BERGEN: de inspanningen van deze gemeente liggen vooral op het gebied van het beheer van de aanwezige heideterreinen. Met name de Berger- en Gemeenteheide vormen een belangrijk zomer- en voortplan-

tingsbiotoop voor tal van amfibie- en reptielsoorten in Noord-Limburg. Ook de restauratie van het zgn. "Driessenven" is van belang als voortplantingswater voor vele soorten padden, kikkers en salamanders.

Gemeente MELICK en HERKENBOSCH: de gemeente Melick en Herkenbosch is reeds vele jaren actief op het gebied van bescherming van de herpetofauna. Een groot aantal poelen werd in het buitengebied aangelegd. Ook het educatieve aspect is niet uit het oog verloren. De basisscholen adopteren ieder een poel, zodat de plaatselijke jeugd snel in aanraking kan komen met beheer en omgang met de natuur.

Gemeente WITTEM: binnen deze gemeente ligt een van de weinige, nog natuurlijk meanderende beken in Nederland, de Gulp. Het beheer van het Gulpdal verdient alle lof, temeer daar op herpetologisch terrein grote waarden aanwezig zijn. De gemeente beschikt over een gedetailleerde poelenkaart, die bij het beheer en planologie goede diensten bewijst.

Gemeente ECHT: binnen de gemeente Echt liggen diverse gebieden die nog rijk zijn aan amfibieën en reptielen, of die door een aangepast beheer weer rijk kunnen worden. In dit kader heeft de gemeente reeds diverse nieuwe voortplantingswateren aangelegd en is men bezig om ook het zomerbiotoop voor de herpetofauna te verbeteren. Hierbij kan gedacht worden aan extensief bermbeheer, aanleg van beplantingen langs wegen en dergelijke.

H.J.M. VAN BUGGENUM
voorzitter Herpetologische Studiegroep

WAARNEMINGEN VAN AMFIBIEËN EN REPTIELEN IN NEDERLAND, 1989

Het verslag van amfibieën- en reptielenwaarnemingen in Nederland in 1989 is onlangs verschenen. Wat ooit begon als jaarverslag van de Herpetologische Studiegroep Limburg in 1980, is nu uitgegroeid tot een landelijk overzicht van waarnemingen aan de herpetofauna. Deze publicatie is een gezamenlijke uitgave van de Stichting Herpetologische Studiegroepen, de Herpetogeografische Dienst van Lacerta en de Landelijke Herpetofauna Inventarisatie. De redactie was in handen van H. van Buggenum en J. van der Coelen.

Het jaarverslag geeft een overzicht van de activiteiten van de bovengenoemde organisaties in 1989. Vervolgens worden de in 1989 verzamelde verspreidingsgegevens (ruim 7500 waarnemingen!) van de in Nederland voorkomende amfibieën en reptielen gepresenteerd door middel van kaarten en een lijst van de waargenomen soorten per gemeente. Bovendien zijn in het verslag zes artikelen over onderzoek aan de herpetofauna opgenomen:

- De Bruine kikker: een onderzoek waard! (H.J.M. van Buggenum)
- Over de biotoopkeuze en de achteruitgang van de Zandhagedis in Gelderland (H.J.R. Lenders).
- Reptielen en amfibieën door het dal; de herpetofauna van de Gelderse Vallei (H.J.R. Lenders & D.J. Stronks)
- Herkenning van neotenie bij watersalamanders (S. & W. Jansen).
- Amfibieën en hun voortplantingsbiotopen in zuidoost Utrecht (M.L.A. Steeghs)
- Het voorkomen van de Groene kikker in enkele graslandpolders in Noord-Holland (A. Zonderland & E. Buijs).

Het jaarverslag wordt afgesloten met een literatuurlijst, een lijst van waarnemers en een summary. Het verslag omvat 100 pagina's, 24 zwart-wit foto's en tal van figuren en tabellen.

De uitgave is verkrijgbaar voor f 13,— + f 4,50 verzendkosten (Genootschapsleden) of f 19,— + f 4,50 verzendkosten (niet-leden). Het bedrag kan onder vermelding van Jaarverslag 1989 worden overgemaakt op giro 429 851 ten name van Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick. Het verslag is bovendien verkrijgbaar aan de balie van het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

MIER EN SLANG

Onder deze titel heeft het Natuurhistorisch Museum Maastricht een tentoonstelling ingericht in de Universiteitsbibliotheek aan de Bonnefantenstraat 2. Deze expositie is te zien tot 17 januari 1991.

Onderwerp vormt de briefwisseling uit de eerste helft van deze eeuw tussen de Jezuïet Erich Wasmann en de gereformeerde hoogleraar F.J.J. Buytendijk. Onderwerp van hun gemeenschappelijke belangstelling was de biologie en meer in het bijzonder alles wat met mieren te maken had. Maar er

was meer dat hen bezig hield: beiden raakten nauw betrokken bij de discussie over evolutie, een discussie die in kerkelijke kringen doorgaans werd vermeden. En beiden aanvaardden -zij het ieder op eigen wijze- de evolutietheorie van Darwin als wetenschappelijke hypothese.

Erich Wasmann

Erich Wasmann werd geboren in 1859, het jaar waarin Charles Darwin zijn beroemd geworden boek "The origin of species by means of natural selection or the preservation of favoured races in the struggle for life" publiceerde. Toeval of een bijzonder synchronisme? Darwins evolutietheorie zou een belangrijke rol gaan spelen in het leven van Wasmann.

Aanvankelijk was Wasmann vooral in kevers geïnteresseerd maar in de loop van de tijd verlegde hij zijn aandacht naar mieren en termieten en vooral naar de zogenaamde "mierengasten": soorten die om uiteenlopende redenen in mieren of termietenesten wonen. Een toen nog braakliggend studieterrain. In de loop van de tijd legde Wasmann een bijzonder waardevolle collectie aan, bestaande uit ruim 1000 soorten mieren, 2000 soorten termieten en liefst 2000 soorten "mierengasten", waarvan vele nieuw voor de wetenschap.

Wasmann trad op zestienjarige leeftijd in bij de Duitse Jezuïeten, die als gevolg van de "Kulturkampf" uit Duitsland waren verdreven. Zo kwam hij in 1875 terecht in het noviciaat van de Duitse Jezuïeten in Exaeten bij Roermond.

Naar aanleiding van zijn eerste publicatie werd hij al gauw de "keverpater" genoemd. Op grond van zijn talrijke volgende publicaties zou dit veranderen in "mierenpater". Deze verandering werd mede veroorzaakt door zijn zwakke gezondheid. Een longziekte, waaraan hij zijn hele leven zou lijden, bracht hem aan de rand van het graf. Hij mocht zich door privé theologie te studeren op het priesterschap voorbereiden en moest daarnaast veel in de frisse lucht verblijven: de hei was daar bij uitstek geschikt voor. Deze dagelijkse uitstapjes zouden helemaal in het teken komen te staan van zijn studie van mieren.

De Collectie Wasmann is in entomologische kringen wereldberoemd. In 1943 werd de collectie nog "in beslag genomen" en naar Berlijn getransporteerd. Gelukkig is de collectie nu veilig ondergebracht in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Maar Wasmann werd door meer geboeid dan door mieren alleen. Door zijn studie en door wat hij zag aan vormenrijkdom en "aanpassingen" van "mieren-gasten" kon hij niet anders dan concluderen dat wat hij zag, ontstaan moest zijn door natuurlijke selectie. Als Jezuïet aanvaardde hij de evolutietheorie! Maar voor de mens maakte hij een uitzondering. De mens was als zodanig geschapen.....

PROFESSOR BUYTENDIJK

Frits Buytendijk was enig kind in een protestants gezin. Al op jonge leeftijd verzamelde hij planten, kevers en vlinders.

Na zijn opleiding tot arts was Buytendijk van 1914 tot 1925 werkzaam bij de Vrije Universiteit in Amsterdam, eerst als lector, later als hoogleraar. In 1925 volgde een benoeming als hoogleraar in Groningen. Hij was de auteur van het eerste Nederlandstalige leerboek algemene fysiologie voor studenten geneeskunde.

Professor F.J.J. Buytendijk geldt als de

grondlegger van de fenomenologische antropologie in Nederland.

Al vroeg raakte hij geïnteresseerd in het probleem betreffende de verhouding tussen "rede" en "openbaring", in gereformeerde kringen toegespitst op de vraag of de slang in het bijbelboek Genesis echt gesproken had.

In zijn inaugurale rede ("Oude problemen in de moderne biologie") verwees Buytendijk naar een publicatie van Wasmann uit 1919: "Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie". In 1920 ontmoetten zij elkaar voor het eerst, toen Wasmann een gastcollege ("met lichtbeelden") kwam geven in de collegezaal van Buytendijks laboratorium in de Valeriuskliniek. Later bezocht Buytendijk Wasmann in Valkenburg. Buytendijks "mierenboekje" ("De wijsheid der mieren", 1922) kwam mede tot stand naar aanleiding van de discussie die zij voerden. Later zou Wasmann de Duitse bewerking ("Die Weisheit der Ameisen", 1925) verzorgen.

De ziel van de mens

Buytendijk verschilde met Wasmann van mening over de vraag naar het

ontstaan van de menselijke ziel. Wasmann was van mening dat hiervoor een bijzondere scheppingsdaad van God nodig was, hetgeen door Buytendijk werd ontkend.

Beiden hebben echter een belangrijke bijdrage geleverd aan het bespreekbaar maken van de evolutietheorie binnen de kerken.

Mier en slang

Bij de expositie is een boekje uitgegeven onder de titel "Mier en Slang". In dit boekje, van de hand van Henk Struyker Boudier van de faculteit der Wijsbegeerte te Nijmegen, wordt de correspondentie en discussie over evolutie tussen Wasmann en Buytendijk beschreven en toegelicht. Ook wordt geprobeerd aan de hand van die correspondentie de vraag te beantwoorden of de problematiek van het ontstaan der soorten ook in onze tijd, waarin juist het einde van veel soorten nabij is, nog actueel is.

Het boekje is verkrijgbaar bij het Natuurhistorisch Museum Maastricht. De Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht.

DOUWE TH. DE GRAAF

BOEKBESPREKING

OERMENSEN IN NEDERLAND; DE ARCHEOLOGIE VAN DE OUDE STEENTIJD

W. ROEBROEKS, 1990. Meulenhoff Nederland bv, Amsterdam. 120 p., ill., lit. opg., reg. Prijs: f 29,50.

KLIMAAT EN LANDSCHAP IN DE OUDE STEENTIJD

TH. VAN DER KOLFSCHOTEN 1990. Natuurhistorisch Museum Maastricht, Maastricht. 28 p., ill., lit. opg. Prijs: f 2,50. Alleen verkrijgbaar bij het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Door een aantal recente opgravingen zijn de inzichten over de eerste bewoners van Noordwest-Europa, hun samenlevingen en het toenmalige landschap radicaal veranderd.

Van groot belang hierbij waren de resultaten van de opgravingen in de groeve Belvédère op het Cabergterras bij Maastricht. Aan deze opgravingen zijn nog tot 20 januari twee exposities gewijd in het Bonnefantmuseum en het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Naar aanleiding van deze tentoonstelling zijn bovenstaande boekjes uitgegeven.

Het onderzoek in de groeve Belvédère is uitgebreid beschreven in hoofdstuk 7 van het boek "Oermensen in Nederland". De ge-

schiedenis van het onderzoek, de werkwijze, de vondsten, het "denkwerk" en de uiteindelijke conclusies worden helder beschreven. Duidelijk blijkt dat de opgravingen van de laatste tien jaar resultaten opleverden die niet onder doen voor de andere spraakmakende opgravingen in Noordwest-Europa. De vondsten worden, doordat het boek meer beschrijft dan de opgraving bij Maastricht, geplaatst in het grote verhaal van de evolutie van de mens, een verhaal dat miljoenen jaren geleden begon in Oost-Afrika. Zo wordt de "ontdekking" van de "oermensch" op beknopte maar boeiende wijze beschreven in het tweede hoofdstuk. Uiteraard krijgen de vondsten in Afrika ook aandacht (hoofdstuk 3). Origineel van opzet is het vierde hoofdstuk dat onder de titel "vertaalproblemen" ingaat op de problemen bij het interpreteren van vondsten uit geheel verschillende gebieden. Het laatste hoofdstuk ("Waar komen wij vandaan?") levert weliswaar geen antwoord op alle opgeroepen vragen maar schetst wel nog eens hoe boeiend archeologie kan zijn. En daarmee is (overigens ook in de voorgaande hoofdstukken) de auteur er zeker in geslaagd een van zijn doelstellingen te bereiken: het geven van een boeiend beeld van de geschiedenis van onze voorouders.

Het klimaat en landschap uit de tijd waarin deze Belvédère-mensen leefden staan centraal in het boekje van Van Kolfschoten. Veranderingen in het klimaat vormen daarbij lo-

gischerwijze de leidraad. Immers, het grootste deel van de afzettingen in de groeve Belvédère is afgezet tijdens het Pleistoceen, een periode uit de geschiedenis die wordt gekenmerkt door enorme klimaatveranderingen. De gevolgen voor het landschap, voor flora en fauna worden beknopt maar (of juist daardoor) op een voor iedereen begrijpelijke wijze beschreven. Uiteraard wordt daarbij ook ingegaan op de terrasvorming en meer in het bijzonder het Cabergterras. Na een korte uiteenzetting over de wijze waarop het paleontologisch onderzoek werd verricht, wordt ingegaan op de vondsten uit de grindlaag (Mammoeten, Paarden, Edelherten en Wolharige neushoorns), de zandlaag (Hamsters, Grondbeekhoorns, Fluithazen, Lemmingen, Driekleurige muizen en Steppeneushoorns en Fluithazen) en fijnzandige en lemige afzettingen waarin de resten van menselijke bewoning zijn aangetroffen. Kort en bondig wordt beschreven welke conclusies uit de vondsten kunnen worden getrokken voor wat betreft klimaat en landschap.

Beide boekjes geven samen niet alleen een goed beeld van de opgravingen in de groeve Belvédère maar vooral ook van de moderne archeologie en paleontologie. Beide de moeite waard, ook als u de exposities niet kunt bezoeken. Dat laatste zou natuurlijk jammer zijn omdat daar te zien is, waar de auteurs het over hebben.

DOUWE TH. DE GRAAF